

МЕТОДОЛОШКЕ ТЕШКОЋЕ ПОЗИТИВНОПРАВНОГ ОДРЕБЕЊА ПРАВНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ЈЕДНАКОСТИ ЉУДИ У СОЦИЈАЛИЗМУ*)

„Човек се у социјализму мора осећати свој, али не као себи-чан и усамљен појединац. Човек постаје свој, и све више слободан, уколико више учествује у разноврсним облицима заједничке борбе, сарадње и помоћи, који су засновани на осећању и уверењу заједнице да је човек највећа вредност”.

Програм Савеза комуниста Југославије

Историја друштвене мисли показује да је идеја једнакости настала веома давно, неодојива од појма слободе и правде, права и политике. Настанак класа условио је појаву друштвене неједнакости и државе, права и политике, а положај човека у друштву учинио зависним од класне припадности. Поред тога, настанак класа представља једну од најдубљих, од многобројних супротности у животу друштва. Истовремено, њиховом појавом почиње на нови начин да се одржава јединство друштва и да се траже решења за успостављање односа једнакости између људи. Једнакост се различито поимала, а узроци неједнакости различито објашњавали и настојали отклонити. Ипак, хиљадама година, до данашњег дана, одржава се још увек неједнакост и потчињавање већине људи мањини у готово свим друштвеним заједницама.

Највеће богатство друштвене мисли садржано у делима великих мислилаца посвећеним једнакости и слободи људи имало је веома велики утицај на садржину права, организацију државе и политичку активност. Још пре Платона и Аристотела, преко Хегела и Маркса, до наших савременика који покушавају да мењају овај свет, право, држава и политика дају подстицај за развој мисли и сазнања о човеку и друштву. Непрекидно тражење узрока неједнакости и решења за успостављање једнакости и слободе људи, значило је истовремено излагање суштине права, државе и политике. Зато историја неједнакости и борбе за једнакост људи у друштву, или прецизније речено, историја класног друштва, јесте историја

(*) Ова расправа је уводни део докторске тезе „Правна и политичка једнакост људи у социјализму”, одбрањене на Правном факултету у Београду 13. 10. 1972. године, пред комисијом: др Јован Борђевић, др Радомир Лукић и др Стеван Врачар.

права и државе у којој политика представља спону и границу између људи, између друштва и државе. Право показује где су постављене те везе и где су покидане нити друштвеног ткива. Садржином права да се објаснити и сазнати механизам којим мањина чланова друштва одлучује и господари већином, односно како помоћу државе и других организација регулише понашање људи у друштву.

Није потребно излагати друштвене чиниоце који су условили настајак неједнакости људи у друштву и различита мишљења која о томе постоје. То би било и немогуће јер би требало обухватити безброј различитих ставова о настанку и суштини права и државе и политике — то би била историја мисли. Приликом опредељења теоријског оквира сваке правне анализе не сме се губити из вида научна поставка да су право и држава творевине класног друштва условљене појавом приватног власништва и имовинске неједнакости људи, која је довела до најдубљег и најоштријег сукоба у друштву — до класног сукоба. Класни сукоб је захтевао да се организује мањина која је концентрисала економска добра и моћ у својим рукама да би већину чланова друштва одржала у потчињености. Та организација мањине — држава — различитим средствима принуде морала је и мора да утиче на готово све токове друштва. Да би усмерила живот друштва и остварила одређене циљеве којима тежи, мањина носилаца моћи мора правом да регулише положај човека као појединца и његов однос према другим члановима друштва и институцијама. Одређивање циљева друштвеног развоја, усмеравање токова друштвеног живота регулисањем положаја и понашања човека и институција представља садржину политике.

Имајући у виду друштвене чиниоце којима је условљена, с разлогом се констатује да је у класном друштву политика привилегија мањине чланова друштва, носилаца моћи. Такође, неоспорно је да су различити облици принуде само једна врста средстава којима мањина може ефикасно да усмерава понашања већине чланова друштва. Међутим, мора се скренути пажња да истовремено мањина настоји да одржи потребно јединство друштва. Чини се да је веома значајно скренути пажњу на овај чинилац из више разлога.

Прво, често се у политичкој теорији држава своди на организацију насиља, а право на систем правила чију примену држава обезбеђује принудом. Политика се поставља у уске оквире делатности државне организације и доношења одређене врсте правних аката.

Друго, приликом анализе друштвених чинилаца утицајних на право, државу и политику, сувише се ставља нагласак на сукобе класа у производњи, док се утицај других сукоба не увиђа довољно или чак потпуно занемарује.

Треће, што је посебно карактеристично за неке теоретичаре у социјалистичким земљама који претендују да верно тумаче класике марксизма и да дају научну анализу односа државе и друштва — не указује се на чињеницу да у сваком друштву у којем због постојања класних и других сукоба мањина носилаца моћи мора да створи државу, постоје и елементи који сједињују чланове друштва. Право, држава и политика условљени су постојањем сукоба и одређених чинилаца који омогућавају повезивање

чланова друштва на основу интереса који су им заједнички, без обзира на класну и другу припадност из које произилазе сукоби. Ову чињеницу треба нагласити посебно кад је реч о појму политике и положају и улози сваког члана друштва у њој. Политика се једним делом одвија у оквиру државе и у основи је правом регулисана. Положај и улога човека у политици тесно су повезани са његовим положајем у друштву уопште, и зависни су од низа чинилаца и односа.

Са становишта правне науке не би било могуће доћи до потпуних сазнања и оценити степен утицаја тих многобројних чинилаца на положај и улогу човека у друштву и политици. Међутим, метод правне науке даје сазнање о садржини овлашћења и обавеза човека као појединца и члана друштвене заједнице уопште, као и о садржини овлашћења и обавеза човека у политици, која је један од основних процеса у друштву. Чињеница је да у систему права и појмова правне науке не постоји општи појам који означава субјективитет човека као укупност његових својстава, овлашћења и обавеза и односа према другим појединцима и институцијама. Истовремено, у праву и у правној науци после буржоаских револуција најочигледније је дошла до изражаја та општост која је израз сложености елемената, чију је укупност веома тешко правно регулисати и теоријски одредити. Зато се чини да упоредноправно разматрање положаја и улоге човека у социјализму може да укаже:

прво, на нове елементе правне и политичке једнакости људи у социјализму, односно нови начин уставног регулисања положаја и улоге човека у друштву и политици, и

друго, на изузетан значај политичке једнакости за обезбеђење зависности државе од друштва, односно, на могућности утицаја друштва на формирање, организацију и начин рада државних органа.

Данас је за развој социјализма значајно из више разлога скренути пажњу правне науке на ова питања, иако она не може дати потпуне одговоре на њих, као, на пример, политичка социологија или друге друштвене науке. Неоспорно је, да демократизација друштава која граде социјализам, није изашла из класичних државноправних оквира буржоаског друштва. Може се рећи да неки облици организације и односа друштва и државе нису ни на степену који је остварен у буржоаском друштву.

Чини се да је један од значајних разлога заостајања демократске организације друштва у социјализму, недограђеност идејнополитичког става о положају човека у друштву и његовој улози у различитим институцијама које стварају друштво и држава као његова основна организација.

Правни метод показује да у свим уставима постоје одредбе о власти радничке класе и о друштвеној својини, укидању експлоатације људи и о награђивању према раду. Са становишта методологије права то се може сматрати показатељем нових елемената легитимности државне власти у социјализму. То не значи да исписивање ових реченица у текстове устава може да отклони реалну опасност од бирократије која у социјализму има могућности да освоји монопол економске и политичке моћи. Таква спрега представља својеврсну опасност за развој демократије и власти радничке класе.

Анализа садржине одредаба устава, посебно права и слободе, јасно показује идејнополитички став владајућих снага о положају и улози човека у друштву.

Регулисање положаја и улоге човека у друштву представља средишни елемент идејнополитичког програма сваког политичког система, па и политичког система социјализма. Овај елемент опредељује ставове о суштини па према томе и о улози државе радничке класе у изградњи социјализма. Идејну скицу својинских односа, тј. друштвеног власништва на средствима за производњу, структуру организације, начин рада државе и њен положај и улогу у политичком систему социјализма — изражавају уставне одредбе које регулишу положај и улогу човека у друштву, односно одредбе о правима и слободама човека.

Сазнање стечено правним методом указује да је општа карактеристика политичког система социјализма недограђеност идејнополитичког става о положају и улози човека и радничке класе и других друштвених снага у социјализму. Коректна егзегеза уставних одредби показује постављене везе и прекинуте нити у односима друштва, односно његових одређених делова са државом. Правни систем има своју логику која открива неусклађености његових елемената. Хијерархија правних аката и државне организације представља израз повезаности различитих друштвених чинилаца и има свој дубоки смисао све док постоји држава. У том односу, где је одређено ко је виши и ко је нижи, тј. како ради и шта ради, прецизирано је и ко коме одговара, зашто се позива и кад се позива на одговорност. Хијерархија је начело које представља оквир у којем се садржи законитост рада државних органа, одговорност нижег државног органа вишем и одговорност највишег државног органа народу. Народ чине људи — сви чланови друштвене заједнице. С друге стране, организација државе треба да обезбеди да сваки човек, појединац, као члан друштва, има одређена овлашћења којима утиче на састав, организацију и начин рада државних органа. Сваки појединац треба да се изјасни о овлашћењима највишег државног органа јер, како се каже језиком правних наука, од буржоаских револуција у држави је суверен народ. Велики политички мислиоци, од Платона, преко Макијавелија и Монтескија, до Маркса, давали су предлоге различитих решења односа државе и народа, односно друштва и државе.

Од краја XVIII до друге деценије нашег столећа уставима се регулише однос друштва и државе, односно положај човека у друштву, полазећи од идеје суверености народа. Уставност социјализма је почела 1917. године прокламовањем суверености радног народа, односно радничке класе, у држави која је требало да обезбеди да „слободан развитак сваког појединца буде услов слободног развитка за све“. Идејни основи и пројекти за решење односа радничке класе, односно друштва и државе, на којима се темељи уставност социјализма, садржани су у делима класика марксизма. Међутим, анализа садржине политичких и правних аката којима је регулисана та нова организација државе, која је требало да ослободи и човека и друштво потчињености мањини управљача, показује да још увек нису на одговарајући начин идејно-политички постављени основи новог односа друштва и државе, па према томе и положаја и улоге чо-

века у њима. Посебно, анализа садржине уставних одредби које регулишу напред наведене односе, полазећи од одређених теоријских поставки, омогућава да се сазнају идејнополитички ставови владајућих снага о положају и улози човека у друштву. Поред тога, ова анализа донекле омогућава сазнање о разлици између правом постављених и реалних могућности које човек и институције имају у политици и другим друштвеним делатностима.

Зато је могуће правним методом позитивноправно одредити појам правне и политичке једнакости људи у социјализму и показати значај политичке једнакости за постављање зависног односа државе од друштва и заштиту правом одређеног положаја и улоге човека у друштву. Полазећи од теоријског одређења правне и политичке једнакости, са становишта правне науке, егзегеза одговарајућих правних норми пружа могућност сазнања о нормативном поретку, о томе шта „треба“ да се оствари понашањем одговарајућих субјеката. То сазнање истовремено показује идејну оријентацију владајућих снага и њихову доследност у остваривању постављених циљева друштвеног развоја. Зато је очигледно непотпуност сазнања о положају и улози човека у социјализму до којих се може доћи упоредноправном анализом. Без обзира на ову констатацију, вредни су пажње и овакви резултати истраживања; они показују идејнополитичке ставове владајућих снага о положају и улози човека у друштву, о односу друштва и државе.

Садржина устава социјалистичких земаља показује да је у социјалистичким државама Европе настао низ значајних промена, како односа у друштвеним заједницама ових држава, тако и у њиховом субјективитету у међународном праву. Садржина одредаба устава указује на постојање нових елемената који су значајни не само са становишта одређења положаја и улоге у друштву човека и државе него и природе субјективитета државе и других организација. Сазнање о новим својствима субјективитета човека и државе подразумева претходно сазнање и о својствима политичких организација и других субјеката које уставни предвиђају као носиоце суверености или друштвене снаге чији је репрезентант држава.

Методолошке тешкоће и опасности од површности и нетачности сазнања, условљене су управо противречностима садржине ових нових елемената. Правни метод показује да се социјалистички правни системи заснивају на:

— друштвеној својини или општеној имовини, битној претпоставци правне једнакости људи и новог положаја и улоге човека у друштву;

— награђивању према раду и укидању експлоатације као основном начелу правног поретка које је неодојиво од претходног елемента;

— суверености радног народа или народа која се остварује непосредно референдумом или представљањем у законодавним органима као највишим органима државне власти.

Истовремено, правни метод открива да:

— друштвена или општеној својина постављена је углавном, сем Устава Југославије, као државна својина, институт јавног права који изричито наглашава и институционализује доминацију и монопол државне

организације, тако да се доводи у питање значење одредаба о награђивању према раду и укидању експлоатације;

— радничка класа или трудбеници града и села или радници, сељаци и интелигенција чија је држава, према констатацијама устава, нису стекли правни субјективитет, већ комунистичке и радничке партије, синдикалне и друге друштвене организације,

— изричито наглашавање авангардног карактера и премоћи ових организација ставља знак питања иза одредаба и о суверености радног народа или народа и о правној и политичкој једнакости људи у социјализму.

Противречности идејнополитичких ставова изражене у одредбама устава које конституишу нове елементе правног система социјалистичких земаља Европе, очигледне су и запажају се површним читањем текстова устава. Неусклађеност садржине ових нових елемената подстиче на размишљање о основаности става да је настанком и развојем уставности социјализма својина остала основни институт правног система и основ супротности политичког система као и у претходном буржоаском друштву. Ма колико да је уочљиво да су друштвена својина и остали елементи новина социјалистичког правног система, неусклађеност садржине одредаба којима су они регулисани стара је појава, законитост развоја уставности уопште. Приватна својина и правна једнакост људи као основни институт и начело буржоаског правног поретка у првој етапи развоја уставности представљају неусклађене елементе, а истовремено и темеље буржоаског друштва до краја првог светског рата.

Зато се чини да има основа да се постави питање, да ли су државна својина као облик друштвене својине и награђивање према раду као битан елемент садржине појма правне једнакости људи у социјализму — основни институт и начело његовог правног поретка — нужно и законито неусклађени? На жалост, одговор правне науке не може да буде ни одречан, ни потврдан. Како је већ напред речено, правни метод има могућности да констатује наведену неусклађеност, а узроке треба да објасне друге друштвене науке. Међутим, сама констатација може да буде основ за претпоставку о одређеном стању друштвених и политичких односа. Човек, држава, партија, синдикати и друге друштвене организације као субјекти права са становишта правне науке, у таквом су међусобном односу и у односу према друштву да очигледно превласт има држава и нарочито политичке партије.

Правни метод очигледно показује да институционализовање и начин вршења државне власти, преузети из буржоаског државноправног поретка, условљавају недограђеност механизма који треба да обезбеди сувереност радног народа и друштвену својину. Велики број овлашћења државе проширио је област јавног, „државног“ права, а човек, као појединац, није истовремено стицао нове могућности за остваривање правног ни политичког субјективитета. Другим речима, човек није стекао нове слободе и права, што није изменило садржински ни елементе правне одговорности, пре свега, политичке одговорности државних органа.

Зато се поставља питање: да ли има више основа упоредноправно разматрање положаја и улоге човека у социјализму поставити у теоријски оквир који би се означио као правна и политичка неједнакост људи у со-

цијализму? Овако појмовно и термилошко опредељење не би било прихватљиво ни методолошки ни садржински, из два разлога:

Прво, нова начела правног поретка социјализма, посебно награђивање према раду, и нови облик својине — друштвена својина, представљају значајне претпоставке за остваривање друштвене и правне једнакости људи у социјализму.

Друго, треба имати у виду да је неусклађеност својине са осталим елементима правног поретка, па и правном једнакошћу људи општа карактеристика развоја уставности.

Без обзира на ограничене могућности сазнања, добијени резултати, ма колико да су непотпуни, могу да буду корисни. Покушај њихове систематизације треба да да преглед ставова садржаних у уставима социјалистичких земаља:

— о правној једнакости људи као изразу правом постављеног положаја и улоге човека у друштву,

— о идејнополитичким претпоставкама које су у уставима постављене као основи конституисања политичког система ових друштвених заједница,

— о промени садржине елемената правне једнакости, и

— о општим елементима појма политичке једнакости људи у социјализму.

Садржина и редослед излагања показује да упоредноправном анализом може само делимично да се сазна како је позитивноправно регулисана правна и политичка једнакост људи у социјализму. Без обзира на непотпуност, резултати истраживања имају значаја за сазнање положаја и улоге човека у друштву социјализма које могу да користе друге науке, а посебно политичка социологија.

Др Бранислава Јојић

РЕЗЈОМЕ

Методологическије затруднения позитивно-правового определения правового и политического равенства людей при социализме

Методологическије затруднения позитивно-правового определения правового и политического равенства людей при социализме вытекают из сложности и противоречивости общественной действительности, в которой право регулировало положение и роль человека в обществе и политике. Познания юридической науки в этом случае не могут быть полными, но они указывают на новые элементы правового и политического равенства людей при социализме или же на новый порядок конституционного регулирования положения и роли человека в обществе и политике. С другой стороны, юридическая наука говорит об исключительном значении политического равенства для обеспечения зависимого положения государства от общества.

Новые элементы конституционности социализма, существенно влияющие на содержание правового и политического равенства людей, следующие: положения о власти рабочего класса и об общественной собственности, об отмене эксплуатации человека и об оплате труда. В то же

время юридическая наука констатирует противоречности содержания этих новых элементов:

— общественная или общенародная собственность главным образом рассматривается, кроме Конституции Югославии, в качестве государственной собственности;

— рабочий класс или трудящиеся города и деревни или рабочие, крестьяне и интеллигенция, чье государство, согласно констатации Конституции, не получили правовой субъективности, его получили коммунистические и рабочие партии, профсоюзные и остальные общественные организации;

— особое подчеркивание авангардного характера и преимуществ данных организаций ставит знак вопроса после положений о суверенности трудового народа или народа, а также правового и политического равенства людей при социализме.

Несогласованность новых элементов конституционности социализма является законностью в развитии конституционности вообще. Ибо частная собственность и правовое равенство людей, основные институты и начала буржуазного правопорядка на первом этапе развития конституционности, представляют собой несогласованные элементы, а одновременно и основы буржуазного общества до конца Первой мировой войны. Точно также, общественная собственность, вернее государственная собственность, над средствами производства и оплата труда представляют собой несогласованные элементы правопорядка социализма и одновременно существенные предпосылки для осуществления общественного и правового равенства людей при социализме.

SUMMARY

Methodological difficulties in positive juridical determination of legal and political equality of people in socialism

Methodological difficulties in positive juridical determination of legal and political equality of people in socialism emerge from the complexity and the controversy of the social reality in which is juridically regulated the position and the role of a person in the society and in politics. Knowledge of the juridical science on this matter can not be complete, but it indicates new elements of a juridical and political equality of people in socialism, in other words, a new way of Constitutional regulation of position and role of a person in the society and in politics. On the other hand, juridical science indicates exceptional importance of political equality for the provision of dependant relations of the state from the society.

New elements of the constitutionality of socialism that have essential influence on the contents of juridical and political equality of people are: ordinance about power of the working class and of social property, abolition of exploitation of people and remuneration according to the work. Contemporary, juridical science indicates the controversy of these new elements:

— social or public property is generally set up, except by the Jugoslav Constitution, as state property;

— working class or workers from cities and villages or workers, peasants and intelligentsia of whom the state is, according to the constats of Constitutions, have not obtained juridical subjectivity, but the communist or working class parties, syndicate or other social organizations, have:

— explicit accentuation of the avantgarde character and predominance of these organizations puts a question on the ordinance about sovereignty of the working people or of people and about juridical and political equality of people in socialism.

Discordance of new elements of constitutionality of socialism represents a legality in the development of constitutionality in general. Because, private property and juridical equality of people, the basic institution and principle of bourgeois juridical order in the first phase of development of constitutionality represent discordant elements, but at the same time the basis of bourgeois society till the end of the first world war. In the same way, social property, or in fact state property over instruments for production, and remuneration according to the work, represent the discordant elements of juridical order in socialism and at the same time basic presumption for the realization of social and juridical equality of people in socialism.

RÉSUMÉ

Les difficultés méthodologiques de la détermination de droit positif de l'égalité juridique et politique des hommes dans le socialisme

Les difficultés méthodologiques de la détermination de droit positif de l'égalité juridique et politique des hommes dans le socialisme résultent de la complexité et des contradictions de la réalité sociale dans laquelle sont réglés par le droit la condition et le rôle de l'homme dans la société et la politique. Les connaissances de la science juridique sur le sujet mentionné ne peuvent pas être complètes, mais elles attirent l'attention sur de nouveaux éléments de l'égalité juridique et politique des hommes dans le socialisme, c'est-à-dire sur un nouveau procédé de réglementation constitutionnelle de la condition et du rôle de l'homme dans la société et la politique. D'autre part, la science juridique fait ressortir l'importance exceptionnelle de l'égalité politique pour la garantie du rapport dépendant de l'Etat de la société.

Les nouveaux éléments de la constitutionnalité du socialisme qui sont d'une influence essentielle sur le contenu de l'égalité juridique et politique sont les suivants: les dispositions relatives au pouvoir de la classe ouvrière et à la propriété sociale, l'abolition de l'exploitation des hommes et la rétribution d'après le travail. En même temps la science juridique constate les contradictions du contenu de ces nouveaux éléments:

— la propriété sociale ou la propriété du peuple tout entier est établie généralement, à l'exception de la Constitution de Yougoslavie, en tant que propriété d'Etat;

— la classe ouvrière ou les travailleurs des villes et des villages ou les travailleurs paysans et les intellectuels à qui est l'Etat d'après les constatations de la constitution n'ont pas acquis la subjectivité juridique, mais les partis communistes et ouvriers, les organisations syndicales et les autres organisations sociales;

— l'accentuation exprime du caractère d'avant-garde et de la suprématie de ces organisations met un point d'interrogation après les dispositions relatives à la souveraineté du peuple travailleur ou du peuple et sur l'égalité juridique et politique des hommes dans le socialisme.

La discordance des nouveaux éléments de la constitutionnalité du socialisme représente la légalité du développement de la constitutionnalité en général. Car la propriété privée et l'égalité juridique des hommes, institution et principe fondamentaux de l'ordre juridique bourgeois dans la première étape du développement de la constitutionnalité représentent des éléments discordants et, en même temps, les fondements de la société bourgeoise jusqu'à la fin de la Première guerre mondiale. De même, la propriété sociale, en réalité la propriété sociale sur les moyens de production et la rétribution d'après le travail représentent des éléments discordants de l'ordre juridique du socialisme et en même temps les hypothèses essentielles pour la réalisation de l'égalité sociale et juridique des hommes dans le socialisme.